

РОЗДІЛ 3

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ АПК В РИНКОВИХ УМОВАХ

УДК 657.1.622

ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТІ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

П. Хомин, д. е. н.

Тернопільський національний економічний університет

Ключові слова: фінансування, аграрний сектор, ефективність, концепція, бюджетна підтримка.

Key words: financing, gelose sector, efficiency, conception, budgetary support.

In the article light up and going is critically analysed near financing agrarian the sector of economy of Ukraine in combination with the analysis of him economic efficiency marked, that conception of the budgetary financing of agricultural production does not answer the criterion of objectivity, and that is why does not influence substantially on growth of production of goods volumes. It is suggested to pass to the practice of financing agrarian a sector approved in a world economy, coming from decision directions of his adjusting.

Постановка проблеми. Більшість авторів, особливо тією чи іншою мірою причетних до аграрного сектора економіки, однастайні у своїх висновках: оскільки сільське господарство в розвинутих країнах світу дотаційне (приміром, у доходах фермерів Європейського союзу різноманітні субсидії становлять майже 36%), то вихід із кризового стану, в якому перманентно перебуває галузь, можливий за такого рівня дотування.

Водночас аналіз звітних показників сільськогосподарських підприємств України не дає підстав для такого однозначного висновку, бо упродовж 2000-2007 рр не спостерігалось адекватного зростання ефективності виробництва, хоч видатки бюджету на фінансування галузі за цей період зросли з 0,5 до 7,0 млрд грн і становлять майже п'яту частину вартості валової продукції.

Тому об'єктивна оцінка концепції бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва, прийнятої в Україні, є важливою науковою і практичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва висвітлюють багато авторів [1; 3; 5-7]. Водночас лише окремі з них [1] критично оцінюють існуючі підходи щодо спрямування бюджетних коштів на дотування аграрного сектора. Більшість же авторів, особливо причетних до менеджменту, беруть до уваги лише тенденції динаміки такого фінансування, підкреслюючи його недостатність загалом [3; 6; 7].

Постановка завдання. Зважаючи на викладене, завданням, що вирішується у статті, є об'єктивна оцінка концепції бюджетного фінансування сільсько-господарського виробництва, оскільки обмеженість ресурсів для цього була й буде постійною, незважаючи на абсолютне й відносне збільшення.

Виклад основного матеріалу. Серед певної частин науковців і практиків існує тверде переконання: якби різко збільшити дотації аграрному секторові, то сільськогосподарські підприємства України були б конкурентоспроможними. Приміром, стверджується: коли б ми мали по 3 EUR дотацій на 1 кг свинини – як у Польщі, то й продавали б її по 5-6 грн/кг.

Однак не все так однозначно. Бо Україна вже мала цілком пристойний рівень державної підтримки, але не змогла забезпечити конкурентоспроможність власної продукції на зовнішніх ринках (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень державної підтримки сільськогосподарського виробництва
в Україні у 90-х роках XX ст.*

Продукція			Сукупна собівартість
-----------	--	--	----------------------

	Виплати з бюджету на 1 кг, крб.	Роздрібні ціни, крб.	крб	дол.	грн
Яловичина	3,45	1,83	5,28	6,94	35,04
Свинина	1,68	1,86	3,54	4,66	25,53
Молоко	0,18	0,23	0,41	0,54	2,72
Масло тваринного походження	4,36	3,38	7,74	10,18	51,40

* Розраховано за даними дж. №7, 390.

Та й на внутрішньому ринку продукція тваринництва була б недоступною споживачам, якби її продавали за сукупною собівартістю (роздрібна ціна плюс компенсація з бюджету), адже тоді м'ясо з кістками коштувало б 35 грн, а масло – 51 грн, якщо перевести це на теперішню грошову одиницю.

Добре, що хоч цукор та олія давали дохід до бюджету – 0,18 крб/кг і 0,12 крб/л, а особливо горілка – 2,86 крб/л й пиво – 0,38 крб/л. Тому розцінювати ці бюджетні асигнування правильніше так, як це робив І. Лукінов, вважаючи їх підтримкою споживача, а не товаровиробника [4, с. 97], причому значною мірою власне за свій же рахунок через механізм перерозподілу вартості від горілки до молока, масло, м'яса, створюючи ілюзію „допомоги” держави.

Ця ідея успадкована від меркантилістів. Зокрема, так звані пізні меркантилісти (а точніше – Жан Батист Кольбер (1619–1683) – міністр фінансів в уряді Людовика XIV) вважали низькі ціни на хліб необхідною умовою розвитку промисловості й торгівлі [2, с. 155]. Але це породжує дефіцит хліба, зумовлений, з одного боку тим, що його не вигідно виробляти, а з іншого – надмірним попитом та експортом. Тому тоді у Франції ввели заборону на вивезення з країни хліба.

Зазвичай, як контраргумент щодо колишнього рівня бюджетних дотацій, наводять статистичні дані про виробництво валової продукції галузі, мовляв, тоді Україна виробляла приблизно у 1,6 разу більше продукції сільського господарства в тому числі тваринницької – у 2,2 разу, ніж зараз [7, с. 385].

Проте в 1990 році на дотації у тваринництві Україна витратила 5 млрд руб., або 33,2 млрд грн за офіційним курсом долара*, а тепер – лише трохи більше 1 млрд грн. У розрахунку на 1 грн валової продукції тваринництва це становило 0,64 грн. Зараз же розмір дотацій всього 0,20 грн. Але тоді ж, за висловом Б. Пасхавера, мова збагатилась ідіомами „закритий розподільник”, „голі полиці”, „ковбасна електричка” [5, с. 30].

Отже, якщо зважувати ці показники через призму народногосподарської ефективності, то марно сподіватись, що з такими сукупними цінами тваринницької продукції, які були у 1990 році, ми зможемо конкурувати із зарубіжними товаровиробниками, як і нарощувати внутрішнє споживання за теперішнього платоспроможного попиту населення. Адже українець у середньому може дозволити витратити на харчування лише 7,5 грн/день. Для прикладу, американець витрачає 11 доларів, або 55 грн/день, тобто у 7 разів більше. Правда, харчування в Америці теж дорожче, але вже тільки у 4 рази [5, с. 30].

Стосовно ж того, що нарощування бюджетної підтримки аграрного сектора дозволить подолати його кризовий стан, доречно на наш погляд, навести статистичні показники, які характеризують динаміку асигнувань і виробництва валової продукції.

Зокрема, бюджетні асигнування зросли за цей період у 14 разів, а валова продукція всього в 1,3 разу. Причому, якщо спочатку (2000–2003 рр.) спостерігалась нібито пряма залежність між часткою бюджетних асигнувань у розрахунку на 1 грн валової продукції сільського господарства і динамікою її зростання, то надалі (2004–2007 рр.) її немає (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка державної підтримки аграрного сектора та виробництва валової продукції за 2000-2007 роки (сільськогосподарські підприємства)

Показник	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2007 до 2000, разів
Бюджетні асигнування,	0,5	2,7	2,9	5,8	5,0	7,0	14,0

млрд грн							
Валова продукція, млрд грн	26,5	23,4	32,9	33,8	37,0	35,4	1,3
Припадало бюджетних асигнувань на 1 грн валової продукції, коп.	1,9	11,5	8,8	17,2	13,5	19,8	10,4

Отже, не такими вже й безпідставними виглядають пропозиції щодо послідовного дотримання засад ринкового лібералізму, мовляв, „інкубаційний період” формування ефективних власників невинувато затягнувся, а тому звідси логічно випливає: чим раніше держава „підє” з ринку аграрної продукції, тим швидше підприємства адаптуються до внутрішніх і зовнішніх викликів, галузь прискорить структурні перетворення, а в перспективі матиме шанс реалізувати свій експортний потенціал [1, с. 55]. Бо існуюча система державної підтримки сільськогосподарського виробництва за своєю сутністю мало чим відрізняється від колишньої, породжуючи ті ж споживацькі настрої серед тих, хто її удостоївся, а на додаток маємо ще й „ноу-хау” у вигляді „відкатів” за одержання, нецільове використання бюджетних коштів, спрямування лівової частки асигнувань посередницьким структурам [1, с. 57], або й пряме розкрадання за фіктивними документами.

Водночас треба зважати на те, що акумульовані в державному чи місцевому бюджетах кошти, як засвідчують обізнані фахівці, витрачаються неефективно внаслідок низки причин: по-перше, „справедливий” перерозподіл кожної гривні бюджетних коштів, за їхніми експертними оцінками, потребує до 1,5 грн адміністративних витрат; по-друге, державне втручання в аграрний ринок є каталізатором ланцюгової реакції щодо регулювань в інших сферах агропромислового виробництва та економіки загалом; по-третє, державна фінансова підтримка і корупція – це два боки однієї медалі; по-четверте, пряме адміністративне втручання у механізм ціноутворення, зазвичай не сприяють відновленню паритету у сфері міжгалузевих відносин, а навпаки, загострює його; по-п’яте, якою б благородною не була мета таких заходів, у кінцевому підсумку вони призводять до заморожування закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, зменшення доходів аграрних виробників і втрати ними своєї конкурентоспроможності [1, с. 59].

Набагато раціональніше, продовжують ці вчені, забезпечувати стабільність цінової політики системним макроекономічним регулюванням і монетарними заходами, стимулюючи попит на продовольство споживачів внутрішнього і зовнішнього ринку. Наприклад, збільшення реальних доходів населення, спеціальні продовольчі субсидії малозабезпеченим домогосподарствам, продовольча підтримка окремих груп населення, безоплатне харчування в дошкільних закладах тощо врешті-решт сприяють зростанню попиту на продовольство, визначаючи темпи і якість економічного зростання в агропродовольчому секторі [1, с. 59].

Реальність цих заходів підтверджується тим, що раціон здорового харчування у споживчих цінах 2006 року становить 11,6 грн на день на людину, але забезпечується лише на 65% від цього медично обґрунтованого нормативу [5, с. 31]. Ми споживаємо 3 тис. ккал., а в США – 3,9 тис. ккал, не кажучи вже про якість раціону.

Стосовно ж спрямування на цю мету бюджетної підтримки, то, наприклад, у США із 100 млрд доларів бюджету Міністерства сільського господарства приблизно одна половина витрачається на адресну продовольчу допомогу потребуючим верствам населення, а друга – на підтримку фермерів [5; 29]. В Україні ж навіть наявні бюджетні кошти використовуються за безліччю напрямів фінансування, які не пов’язані з найголовнішим – стимулюванням попиту на продовольство (табл. 3).

Таблиця 3

Бюджетне фінансування сільськогосподарських підприємств
Тернопільської області у 2008 році

Назва програм	Всього, тис. грн	У розрахунку	
		на 1 господарство, тис. грн	на 1 га ріллі, грн
Виробництво продукції тваринництва	46313,6	78,6	1867
Погашення відсотків за кредитами	31243	53,1	1260
Селекція в рослинництві	1628	2,8	656
	2690	4,6	1085

Селекція в тваринництві			
Компенсація вартості с/г техніки	3090	5,3	1245
Всього	84964,6	144,4	6113

Тому й тенденції ефективності бюджетного фінансування розмиті, воно не справляє відчутного впливу за жодним із напрямів, а нерідко такі кошти взагалі не використовуються в повному обсязі як, приміром, виділені на лізинг чи придбання складної сільськогосподарської техніки через неможливість дотримання умов отримання. Загалом же концепція бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва, на наш погляд, помилкова, хоч в її основу покладено ідеї гуманістів, які здавна хотіли допомогти бідним людям.

Не згадуватимемо тут соціалістів-утопістів, а обмежимося прагматиками – німецьким волосним старшиною Райфайзеном і Нобелівським лауреатом Юносом Мохамедом із Бангладеш. Перший у XIX ст., а другий у кінці XX ст. повторили спочатку помилку, яка давно сформульована як народна приказка, можливо надто жорстока, але з глибоким економічним змістом: „Ніколи не завдавай бідному торби!”

Зокрема, Райфайзен (1810–1888), вирішивши допомогти бідним селянам, купував їм корови за свої гроші або пожертвування багатих людей. Однак виявилось, що корова рано чи пізно гине і селянин далі залишається бідним, бо гроші вже витрачено. Тому 25.04.1869 р. у невеликому селі Гедесдорф біля містечка Невід він заснував перше кредитне товариство – як засіб боротьби з лихварями. Зараз як фінансова установа „Райфайзенбанк”, так і сільське господарство Німеччини, не потребують коментарів.

Подібну помилку зробив Ю. Мохамед, який робив свердловини для поливу земель за кредити на своє ім'я. Врожайність зросла, але продукцію селяни з'їли, а кредити не хотіли повертати, бо грошей усе-таки не мали. Тоді він став поручителем, а кредити почали оформляти на селян. В результаті, як відомо, він є Нобелівським лауреатом, оскільки знайшов раціональний шлях боротьби з бідністю, розбудивши інтелект селян і спрямувавши його на пошук ефективності своєї діяльності, а не культивування споживацького підходу, який вихований у нас у кількох поколіннях т. зв. „господарників”, про яких склали дошкульну приказку: „Він господар нікудишній, господарник хоч куди!”

Висновки. Принцип бюджетного фінансування, який застосовується в Україні, суперечить світовому досвіду ефективного спрямування таких ресурсів на розвиток сільського господарства. Замість того, аби нарешті розібратись, що відносити до „зеленого” й „жовтого” кошиків, як це зроблено в розвинутих країнах, ми далі спрямовуємо ці величезні кошти в бездонну бочку „Данаїд”, оскільки підхід до бюджетного фінансування сільськогосподарських підприємств України далі відображає „родимі плями” соціалізму, причому не виключно лише щодо обсягів, а насамперед несистемності його напрямів. Тоді, приміром, майже щороку „винаходили” то 50-відсоткову надвишку за перевиконання планів реалізації живої маси тварин або ж компенсацію цін на бензин і т. ін. Нині ж – дотації за збільшення площ зернових, компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки тощо, що є стохастичним невзаємопов'язаним розпорошенням коштів. Вирішення ж будь-якої проблеми можливе за умови концентрації зусиль на вирішальному напрямі.

Водночас подальші дослідження цієї проблеми є перспективними, оскільки всі її аспекти неможливо вирішити в одній статті.

Бібліографічний список

1. Бородіна О. М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О. М. Бородіна, О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2007. – С. 55–61.
2. Історія економічних учень : підручник / за ред. В. Д. Базидевича. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
3. Лузан Ю. Я. Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2007. – №5. – С. 14–18.
4. Лукинов І. І. Воспроизводство и цены / І. І. Лукинов. – М. : Экономика, 1997. – 432 с.
5. Пасхавер Б. Й. Ціноутворення у фінансовій системі продовольчого ринку / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2007. – №5. – С. 29–33.
6. Супіханов Б. К. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в умовах підготовки вступу до СОТ / Б. К. Супіханов // Економіка АПК. – 2007. – №5. – С. 44–49.
7. Феномен України: реформи 1991–2004 рр. / О. М. Ткаченко та ін. – К., 2004. – 602 с.